

1. Верига В. Визвольна боротьба в Україні 1914 – 1923 рр. – Т.1. – Рівне: "Рівненська друкарня", 2005.
2. Терела Г.В. Законодавче регулювання земельних відносин в Українській Державі П.Скоропадського // *Історія України: Маловідомі імена, події, факти (збірник статей)*. – Вип. II. – К.: "Рідний край", 2000.
3. Корноненко С.В. Аграрна політика Гетьманату: теоретичний аспект // *Український селянин*. – 2004. – № 8.
4. Пиріг Р.Я. Земельна реформа гетьмана Павла Скоропадського: спроби проведення та причини невдачі // *Український історичний журнал*. – 2006. – № 3.
5. Мякота С.Е. Економічна політика уряду Української Держави (квітень – грудень 1918 р.): Автореф. дис. ... канд. іст. н. – К., 1997.
6. Продажок Ф.М. Внутрішня політика Української Держави (29 квітня – 14 грудня 1918 року): Автореф. дис. ... канд. іст. н. – К., 1997.
7. Терела Г.В. Аграрна політика Української Держави П.Скоропадського: Автореф. дис. ... канд. іст. н. – Запоріжжя, 2000.
8. Ресніт О. Павло Скоропадський. – К.: Вид. дім "Альтернативи", 2003.
9. *Історія українського селянства. Нариси*. – Т.1. – К.: Наукова думка, 2006.
10. Ковальова Н.А., Корноненко С.В., Малиновський Б.В., Михайлюк О.В., Морозов А.Г. Аграрна політика в Україні періоду національно-демократичної революції (1917-1921 рр.). – Черкаси: Арт, 2007.
11. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. – К.-Філадельфія, 1995.
12. Дорошенко Д.І. *Історія України, 1917-1923*. – Т.2. – К.: Темпора, 2002.
13. *Державний вестник*. – 1918. – 16 червня.
14. Чикаленко С. Щоденник (1918 – 1919). – Т.2. – К.: Темпора, 2004.
15. *Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВОВУ). Ф.1061. – Оп.3. – Спр.13.*
16. *Голос Києва*. – 1918.
17. ЦДАВОВУ. – Ф.1061. – Оп.3. – Спр.6.
18. *Київська думка*. – 1918. – 11 жовтня.
19. ЦДАВОВУ. – Ф.1061. – Оп.3. – Спр.12.

В.В. Ромащенко

ГОЛОВНІ ЗАСАДИ ВНУТРІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ГЕТЬМАНА П.СКОРОПАДСЬКОГО (1918 р.)

Доба гетьманату П. Скоропадського – одна із суперечливих сторінок національно-визвольної боротьби 1917–1921 рр., перші спроби вивчення якої беруть свій початок у міжвоєнний період, а її історіографами були безпосередні учасники тих буремних подій [1-5]. Однак наявність у їх середовищі представників різних політичних поглядів та гострі дискусії між ними, метою яких було доведення власної правоти, не могло не позначитись на об'єктивному висвітленні історії Української Держави протягом 20-тих – 30-тих років ХХ ст.

Поряд із цим, досить однобічно трактувалися події 1918 року в Україні і за радянських часів. У центрі досліджень радянських істориків провідне місце займала боротьба українського селянства проти австро-німецьких загарбників та гетьмана П. Скоропадського, як їх ставленника. Інші питання або свідомо замовчувались, або були просто сфальсифіковані.

Лише із здобуттям Україною державної незалежності на початку 90-х років ХХ ст. відбулися визірлі зміни у підходах до вивчення як національно-визвольних змагань 1917 – 1921рр. в цілому, так і періоду гетьманату П. Скоропадського зокрема. В сучасних умовах розвитку історичної науки дослідники досягли вагомих результатів у висвітленні зазначеної проблеми [6-11]. Зі свого боку, автор даної статті, проаналізувавши внутрішнє та зовнішнє становище в Україні першої половини 1918 р., намагається визначити головні напрями внутрішньої політики гетьмана П. Скоропадського.

Становище, в якому перебувала Україна навесні 1918 р., мало всі ознаки глибокої соціально-економічної та політичної кризи. Центральна влада втратила контроль за владою на місцях, що перетворювало останню на повного господаря в краї. За свідченням Д.Дорошенка, наявність українського уряду відчувалась лише в Києві [2, 8]. Майже повністю була зруйнована торговельно-фінансова система. У досить скрутному становищі перебувала промисловість. Зокрема, різкого падіння зазнала продуктивність праці у вугільній промисловості й на залізничному транспорті [6, 158].

Зважаючи на те, що Україна в значній мірі була аграрною країною, найбільшої гостроти набули відносини на селі. З-поміж усього іншого, головною причиною цього став доволі радикальний земельний закон прийнятий Центральною Радою в січні 1918 року. В його основу покладался принцип соціалізації землі, за яким проходила конфіскація маєтків у великих землевласників та передача їх у земельний фонд з подальшим перерозподілом серед незаможних категорій селян. Скасовувалась приватна власність на землю, яка виводилась зі сфери товарно-грошових відносин і оголошувалась загальнонародною власністю [6, 142]. Зазначений закон не лише не сприяв поліпшенню ситуації в Україні, а навпаки викликав невдоволення як з боку великих землевласників-поміщиків, так і заможних селян [7, 47].

З іншого боку, земельна політика Центральної Ради стала причиною погіршення стосунків з командуванням австро-німецького військового контингенту [12, 123]. Йому вкрай не байдуже було споглядати, яким чином розвивалось господарське життя в Україні. Австро-німецька окупаційна влада головним чином піклувалась про безперерйне постачання продуктів харчування до своїх держав.

Розуміючи усю складність соціально-політичного становища в Україні П.Скоропадський, прийшовши до влади, першочергові свої кроки спрямував на розв'язання аграрного питання. Вже у "Грамоті до всього українського народу" від 29 квітня 1918 р. було задекларовано намір відродити приватну власність, яка мала стати серцевиною господарських відносин [13]. Іншими законодавчими актами передбачалось реалізувати слідуєчі напрями у проведенні широкої аграрної реформи:

- здійснення всіх перетворень за цілковитою відповідальністю уряду;
- створення державного земельного фонду за рахунок державних, церковних і частини приватних земельних ділянок для потреб малоземельних господарств;
- створення дрібних, але економічно міцних господарств;

- забезпечення ефективної роботи цукрової промисловості як базової галузі України;
- вдосконалення сільськогосподарського кредитування [6, 150].

Аналізуючи розроблені гетьманським урядом протягом весни-літа 1918 р. земельні закони, затверджені П. Скоропадським, а також доповідь гетьмана перед делегацією хліборобів Волинської, Полтавської, Харківської, Херсонської губерній, що відбулася 21 червня 1918 р., можна визначити головні аспекти майбутньої аграрної реформи. Зокрема, передбачалось ліквідувати великі земельні господарства, які йшли у розпорядження Державного банку для подальшого їх продажу малоземельним селянам. Розмір приватного землеволодіння не повинен був перевищувати 25 десятин. У тому випадку, коли земельні володіння купувалися земельними товариствами, загальна площа повинна була становити з розрахунку 25 десятин на кожного члена відповідного товариства. При цьому зазначалось, що протягом 2 років придбану у такий спосіб землю необхідно було розмежувати на індивідуальні відруби. Дозволялись земельні господарства у 200 десятин, які відводились для розведення цінних видів худоби та сортів насіння, а також були покликані на обслуговування цукроварень [2, 197-202; 6, 151-152]. Виходячи з цього, варто відзначити, що кінцевою метою аграрної реформи гетьмана П. Скоропадського було створення міцного прошарку середньо-земельних власників, які повинні були стати запорукою стабільності та добробуту Української Держави.

Поряд з цим, успішне проведення аграрної реформи мало велике значення для організації Української Армії, потреба у якій зумовлювалась складним зовнішньополітичним становищем України. Навколо її кордонів зосереджувались ворожі для української державності військові сили. Так, на східних рубежах України перебувала значна військова потуга більшовицької Росії, яка лише вичікувала момент для вторгнення на українську територію. Деякий час стримуючою силою виступало австро-німецьке військо. Однак непевне становище Центральної Держави у Першій світовій війні свідчило, що Україні у найближчому майбутньому доведеться розраховувати виключно на власні сили. У цей же час, на хвилі повстанського руху проти окупаційної влади та гетьманату, виникають перші озброєні загопи під проводом отаманів. Зокрема, на території Катеринославщини відбуваються перші виступи Н. Махна, що також переконувало П. Скоропадського у негайній організації української армії.

Враховуючи це, гетьман П. Скоропадський особливу увагу приділяв розбудові національної армії. Вже, 21 травня 1918 р., начальник Генерального штабу О. Сливинський представив на розгляд Військового міністра О. Рогозі доповідь про загальні основи і принципи будівництва Збройних Сил України [14, 40], у якій містилась інформація про продовження формування 8 корпусів розпочато ще за часів Української Центральної Ради. В залежності від кількості губерній, за винятком найменшої Таврійської.

Згідно з цією програмою, передбачалося на основі територіального принципу скомплектувати 8 армійських корпусів: I – Волинський, II – Подільський,

III – Одеський, IV – Київський, V – Чернігівський, VI – Полтавський, VII – Харківський, VIII – Катеринославський. У більш віддаленій перспективі намічено організувати ще два дальніх корпуси: 9-ий – Подільський та 10-ий – Донецький [15, 39]. Загальна кількість Збройних Сил мала нараховувати 175 генералів, 14930 старшин, 2975 військових урядовців, 291121 підстаршину та козака [6, 178]. Поряд з цим, велика увага з боку П. Скоропадського та його уряду приділялась створенню військово-повітряних та військово-морських сил [16].

Однак військове будівництво гетьмана П. Скоропадського зустріло на своєму шляху ряд перешкод. Однією із яких була відсутність соціальної бази гетьманського режиму, виключення становили лише великі землевласники. Саме з їх представників створювались добровольчі загопи для наведення порядку на місцях [17, 9]. Орієнтація на великих землевласників не сприяла встановленню соціальної рівноваги в державі через їх прагнення повернути втрачені маєтки у період Центральної Ради, що ще більше загострювало ситуацію на селі. виправити становище мала аграрна реформа, у ході проведення якої, як уже зазначалось, повинно було відбутися формування середньо-земельної верстви селянства, як військової опори гетьмана П. Скоропадського.

Отже, можна зробити висновок, що головними засадами внутрішньої політики гетьмана П. Скоропадського були аграрна реформа та військове будівництво. При цьому створення національної армії в значній мірі залежало від успішного проведення земельної політики гетьманським урядом.

1. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. – Київ-Філадельфія, 1995.
2. Дорошенко Д. Історія України, 1917-1923. Т.2. – К.: Темпора, 2002.
3. Винниченко В. Відродження нації. – К. – Відень, 1920. – Ч. III.
4. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920 років. – Т.3. – Відень: Український Соціологічний Інститут, 1923.
5. Мазена І. Україна в огні й бурі революції. – К.: Темпора, 2003.
6. Ресни О. Павло Скоропадський. – К.: Видавничий дім "Альтернативи", 2003.
7. Верстюк В. Історія України: нове бачення. Т.2. – К.: Україна, 1995.
8. Солдатенко В. Українська революція. Історичний нарис. – К., 1999.
9. Андрусішин Б. У пошуках соціальної рівноваги: нарис історії робітничої політики українських урядів революції та визвольних змагань 1917-1920 рр. – К., 1995.
10. Захарченко П. Селянсько-повстанський рух за доби Української Держави (квітень-грудень 1918 р.). – К., 1997.
11. Проданок Ф. Внутрішня політика Української Держави (29 квітня-14 грудня 1918р.). – К., 1997.
12. Назаревський І. Історія Української держави ХХ століття. – К.: Український письменник, 1993.
13. У 60-річчя відновлення Гетьманської Української Держави 29 квітня 1918 р. – Торонто, 1978.
14. Луговський О. Формування Збройних сил Української Держави (1918 р.). Організаційні аспекти // Військово-історичний альманах. – 2003. – № 1.
15. Кравчук М. Українська Держава та військове будівництво в період Гетьманату // Нова політика. – 1998. – № 1.
16. Шанковський Л. Нарис історії українського воєнного

летуштва (1917-1920) // Військово-історичний альманах. – 2002. – №2.
 17. *Центральный державный архив вищих органів влади та управління України. – Ф. 2311. – Оп. 1. – Спр. 17.*

О.М. Тараненко

АГРАРНА ПОЛІТИКА П. СКОРОПАДСЬКОГО У ВИСВІТЛЕННІ ЗАРУБІЖНОЇ УКРАЇНІСТИКИ (1920 – 1939 рр.)

Одним із наріжних каменів внутрішньо-економічної політики П. Скоропадського була аграрна політика, яка зачіпала інтереси багатомільйонного українського селянства у його прагненні користуватися землею. Як серед сучасників, так і серед наступних поколінь науковців, громадських діячів, вона не мала однозначної оцінки. Суспільно-політичний розвиток України постреволуційного часу обумовив специфіку еволюції української історичної науки. Вона полягала в її поділі на радянську та зарубіжну. Причому якщо широка громадськість могла без особливих перешкод вільно знайомитися з напрацюваннями першої, то значно складніше було ознайомитися з роботами зарубіжних українських істориків, у яких висвітлювалися різні аспекти аграрної політики П. Скоропадського. З 1990-х рр. у цьому плані відбулися кардинальні зрушення на краще. Науковці, всі, хто цікавиться історією України, мають змогу вільно працювати з доробками зарубіжних українських вчених, що стосуються аграрної політики гетьмана. З огляду на це, на наш погляд, значний науковий інтерес викликає те, як аграрна політика П. Скоропадського представлена в зарубіжній україністиці. Окремі фрагменти, які тією чи іншою мірою стосуються обраної нами теми, знайшли своє відображення у сучасній українській науково-історичній літературі. Однак публікації, в якій ця тема була б предметом самостійного вивчення, поки що немає. Автор статті ставить за мету проаналізувати те, як у зарубіжній україністиці представлено аграрну політику П. Скоропадського. Отже, об'єктом вивчення є аграрна політика П. Скоропадського, а предметом – її висвітлення зарубіжною україністикою.

Українська наукова еміграція була невід'ємною складовою української політичної еміграції і здебільшого складалася з людей, тією чи іншою мірою причетних до подій 1917 – 1920 рр. Як правило, вони мали більш-менш чітку політичну позицію і майже завжди – партійну належність. Масштабів соціально-політичного явища еміграція, на думку дослідників, набуває приблизно з середини 1919 р. [7, 26; 10, 18].

В першій половині 1920-х рр. остаточно визначилися також центри української наукової еміграції історико-політичного напрямку. Найбільш помітним із них була Прага, де з 1921 р. функціонує Український Вільний Університет. Підтримка уряду Т. Масарика, який проводив політику слов'янської консолідації, створила досить сприятливі умови для розквіту цієї установи. Тут працювали В. Старосольський, Д. Дорошенко, С. Дністрянський, С. Шелухін.

У Відні функціонував створений у 1919 р. заходами М. Грушевського Український Соціологічний Інститут. Сюди прибули колишні діячі Центральної Ради, лідери УПСР: П. Христюк, М. Шаповал, М. Шраг, один з

провідних українських соціалістів-федералістів І. Фещенко-Чопівський. Деякий час тут працював і В. Липинський.

Головним науковим осередком українського консерватизму був Український Науковий Інститут у Берліні, заснований з ініціативи П. Скоропадського у листопаді 1926 р. Директором інституту був Д. Дорошенко, згодом – І. Мірчук. В. Липинський тут завершив свої "Листи до братів-хліборобів".

Українська міжвоєнна зарубіжна історіографія проблеми творилася головним чином навколо цих наукових і суспільно-політичних центрів.

В зарубіжній українській історіографії приділено значну увагу соціально-економічному розвитку України за часів Гетьманської Держави, хоча із всього спектру цієї проблематики найбільшу зацікавленість дослідників викликають власне соціальна політика уряду та його кроки в аграрній сфері. Це цілком закономірно: питання суспільного миру та сільськогосподарського реформування для України тоді були найважливішими з внутрішніх питань і з ними були пов'язані ключові події в її тогочасній історії.

Загалом, на нашу думку, можна говорити про два головні напрями міжвоєнної української зарубіжної історіографії історії Української Держави 1918 р.: республіканський, державницько-консервативний.

Говорячи про перший напрям (республіканський або УНРівський), варто зазначити, що його представники в еміграції гуртувалися, зокрема, навколо уряду УНР в екзилі та Українського Соціологічного Інституту у Відні. Ідейними лідерами цього історіографічного напрямку були представники українських соціалістів (В. Винниченко, П. Христюк, М. Шаповал, І. Мазепа).

Інший напрям в українській зарубіжній історіографії можна назвати державницько-консервативним (враховуючи загальні теоретичні засади, на яких він базувався), або гетьманським (якщо брати до уваги форму, у якій мислилося практичне втілення політичного ідеалу представників національного консерватизму). Підвалини цього історіографічного напрямку було закладено насамперед політичними однодумцями П. Скоропадського (Д. Дорошенко, С. Шемет, Х. Лебідь-Юрчик та ін.).

"Відродження нації" В. Винниченка – одна з найяскравіших робіт у міжвоєнній історіографії теми. Вона, власне, не претендує на науковість і за формою є скоріше причинками, або ж серією нарисів. Згадана вище праця цінна насамперед як історичне джерело, оскільки авторські оцінки та висновки цілком довільні і не мають достатнього обґрунтування. Варта уваги вона й тому, що у "Відродженні нації" пропонується досить чітка періодизація визвольних змагань 1917-1920 рр. [1, 16]. Варто зазначити, що запропонована В. Винниченком періодизація була повторена цілою низкою дослідників.

В. Винниченко був дуже категоричний у своїх оцінках Гетьманату. Він сформулював негативні висновки щодо суті політики Української Держави. Особливо осудливо В. Винниченко ставився до аграрної політики Гетьманату. Так, у своїй праці він зауважував, що гетьман хотів "спертися на клас дрібних власників", але в той же час "не хотів покривати велику аграрну буржуазію" [1, 26]. Особливо яскраво В. Винниченко змальовує ситуацію